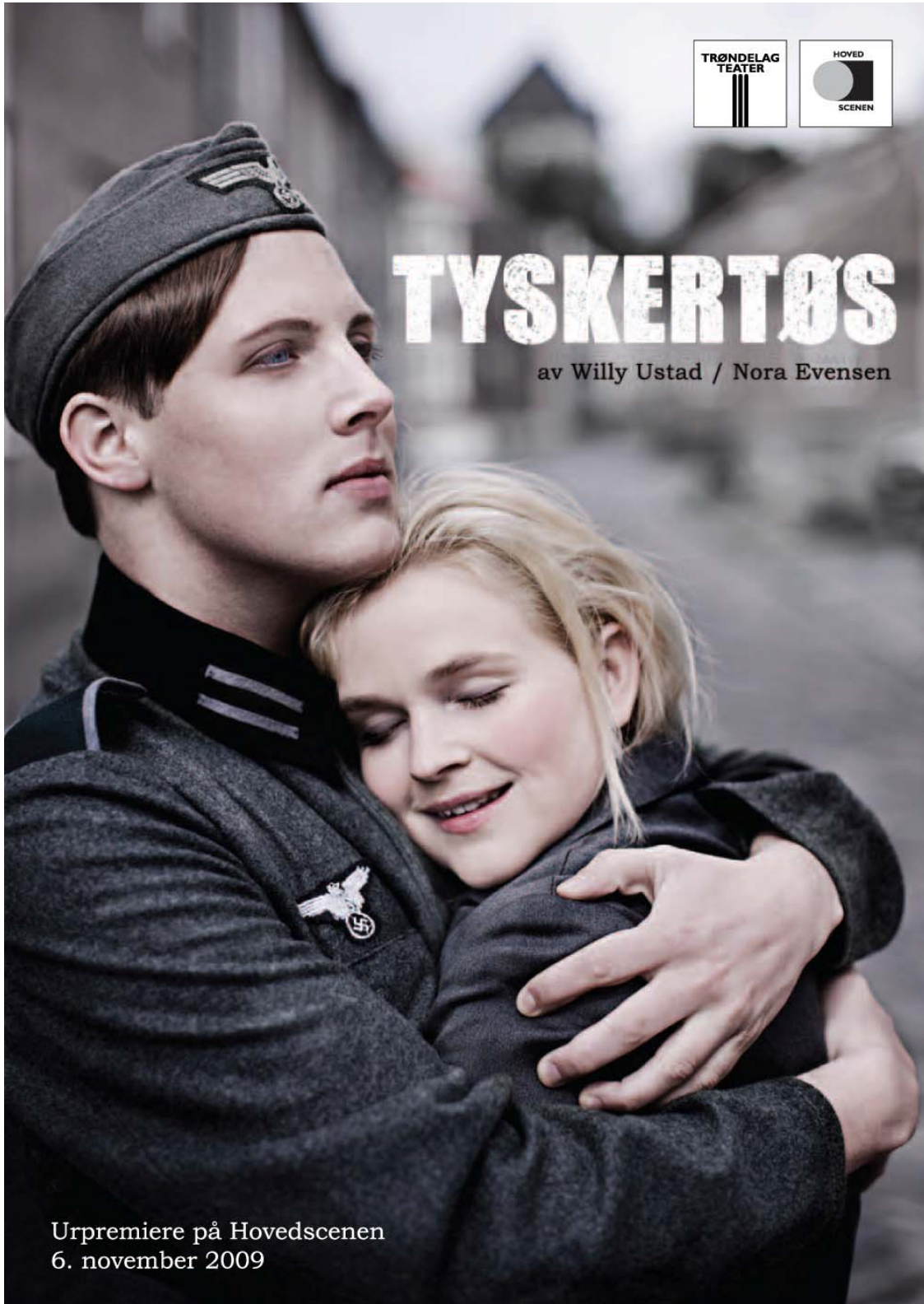

Formidlingspakke

Tyskertøs

av Willy Ustad, dramatisert av Nora Evensen

Om romanen *Tyskertøs*

Tyskertøs er en roman som ble skrevet av Willy Ustad og som kom ut i 1992. Boka er den første i en serie på 42, og den handler om Lea på 17 år som forelsker seg i en tysk soldat under annen verdenskrig. Mesteparten av handlingen foregår i Trondheim i dagene rundt frigjøringen.

Målet med boka var, i følge Willy Ustad, å belyse norsk etterkrigstid med et skarpere lys enn det som var vanlig. Riktignok var det blitt skrevet mye om krigen, men det var først og fremst heltehistoriene som preget litteraturen. Sannheten var at Norges befolkning var veldig splitta etter krigen. Det hadde vært en lang og tung okkupasjon, og mange hadde forvillet seg over på feil side. Boka tar utgangspunkt i familien Karlsbru i Nord-Trøndelag. Moren er død, og søsknene Arnodd, Berit og Lea vokser opp sammen med faren Trygve. Av disse fire søsknene blir Berit motstandskvinne mens Arnodd og Lea blir dratt over på vrangside - Arnodd ved å profitere på heleri av gods som har tilhørt jøder, og Lea ved å innlede et forhold til en tysk soldat. Det var mange som opplevde at familiemedlemmer og nære venner havnet på feil side under okkupasjonen, og da tyskerne forsvant etterlot de seg ikke bare et fritt Norge, men også store interne splittelser.

Om teaterforestillingen *Tyskertøs*

Det er Nora Evensen som har bearbeidet romanen *Tyskertøs* til scenen. Med *Tyskertøs* har hun valgt å skrive ut bakgrunnshistorien til Lea, for å få et mer utfyllende bilde av henne og de som står henne nærmest. Derfor er det ikke bare Lea vi blir kjent med i teaterforestillingen, vi får også innblikk i en del andre menneskeskjebner. De viktigste er Hermann, den tyske soldaten som etter hvert blir Leas kjæreste, og Berit, som er Leas søster. Vi blir også godt kjent med Dora, som er prostituert, og som etter hvert blir en god venninne av Lea. Dora er en sentral skikkelse i historien, fordi det er hun som til slutt ofrer seg for å redde Lea.

Forestillingen er klart dokumentarisk. Riktignok er Lea-skikkelsen oppdiktet, men *Tyskertøs* skildrer mange hendelser som faktisk foregikk i Trondheim sentrum 8. mai 1945. Dessverre er det ikke alle disse hendelsene vi kan se tilbake på med stolthet. Mange tror at alt ble som før da tyskerne kapitulerte og forlot landet, men det er feil. Norge ble aldri det samme landet igjen. Familier var splittet, venner var blitt uvenner. Mange hadde rotet seg bort i ting som gjorde at de ble uglesett da tyskerne dro, og hevntanken var sterk hos det norske folket. Og aller verst gikk det utover jentene som hadde vært intime med tyske soldater.

Tyskertøs er en historisk og realistisk forestilling som handler om hevntørst, og som skildrer to unge menneskers maktesløshet i et storpolitisk nettverk.

Om tyskertøs-problematikken i norsk etterkrigstid

Det er et bilde fra Karl Johans gate i Oslo 17. mai 1945 som sjelden dras frem i offentligheten når man minnes den første nasjonaldagen etter krigen. Bakerst i 17. mai – toget snubler en lite festlig forsamling seg fremover; en liten gruppe unge kvinner med skamklipt hode og skilt rundt halsen med påskriften ”Tyskerhore”.

Historien om tyskertøsene og de norske reaksjonene mot dem er et tema som har vært tabu. Kvinnene det dreide seg om vil bare glemme det hele, og norske myndigheter ønsker heller ikke å bli minnet på måten de behandlet disse jentene på. Sannheten er at kvinnene som forelsket seg i tyske soldater under krigen ble straffet urimelig hardt i forhold til hva de hadde gjort. Allerede i 1943 lovet ”stemmen fra London” at kvinnene som hadde involvert seg med tyskerne skulle ”tas hardt”. Da kapitulasjonen endelig kom tok folk loven i egne hender og kastet seg over disse kvinnene som om de var fritt vilt. Mange ble avkledd og skamklipt og ydmyket på det groveste på åpen gate. Og norske myndigheter valgte å følge opp sjikaneringen av jentene, i stedet for å stanse den. I tiden etter krigen ble tusenvis av kvinner samlet i såkalte interneringsleire, angivelig for å unngå spredning av kjønns sykdommer. Men i virkeligheten var dette bare et påskudd som bidro til å stigmatisere kvinnene ytterligere; fordi de hadde sunket så dypt at de hadde vært sammen med en tysk soldat regnet man automatisk med at de hadde et utsvevende seksualliv. I virkeligheten var den store majoriteten av jentene verken spesielt lette på tråden eller smittet av noen som helst form for kjønns sykdom – de fleste var helt vanlige norske jenter som hadde forelsket seg i en mann som var tysk. De av jentene som valgte å gifte seg med sin tyske kjæreste mistet statsborgerskapet og ble sendt av gårde på lykke og fromme til et utbombet og utarmet Tyskland. Til sammenligning var det ingen som straffet de nordmennene som hadde tjent penger på svartebørshandel med tyskerne under krigen, ei heller dem som jobbet for tyskerne med å bygge flyplasser, veier og annen infrastruktur som gjorde tyskernes krigføring lettere. Det var heller ingen som straffet norske soldater som giftet seg på nytt mens de var stasjonert i utlandet uten at deres norske koner fikk beskjed, og de norske soldatene i Tysklandsbrigaden som innledet kjærlighetsforhold til tyske kvinner i etterkrigstida fikk heller ingen straffereaksjoner mot seg. Så hva var det med tyskertøsene som gjorde at disse jentene, som på ingen måte bidro til selve krigføringen, skulle straffes så hardt?

Det å være attraktiv for kvinner er en viktig del av en manns ære. Ære er ekstra viktig i krigssituasjon. Når en kvinne foretrekker en mann fra fiendens hær fremfor en av sine landsmenn, er det derfor et alvorlig slag mot hele den mannlige befolkningens ære. I tillegg kommer det rent biologiske ved kvinners seksualitet; kvinner kan besvangres, og dersom hun besvangres av en fiendtlig soldat bærer hun i praksis fiendens barn. Det finnes mange eksempler på voldtektsraid som en bevisst invasjonsmetode som effektivt bryter ned motivasjon hos den invaderte part, men dette var ikke en metode tyskerne benyttet seg av. Tvert imot var de tyske soldatene instruert til å oppføre seg høflig og vennlig mot den norske befolkningen, og de norske kvinnene som innledet forhold med tyske menn gjorde det av fri vilje. De sterke reaksjonene mot tyskertøsene skyldtes kanskje at de selv valgte fienden som kjæreste, og straffen i ettertid var først og fremst motivert av nasjonalisme og sjalusi. Det at tyskertøsene etter krigen ble stigmatisert og omtalt som flyfiller og ”annenrangs sortering” er et utslag av samme sort; ved å stemple disse jentene som mindreverdige i utgangspunktet oppnådde man samtidig å fornærme fienden. Til og med legene som undersøkte kvinnene i interneringsleirene konkluderte med at det store flertallet av dem var uintelligente, dørske og nærmest åndssvake, og dette ble i høy grad godtatt som den naturlige årsaken til at de kunne finne på å velge en tysk kjæreste fremfor en norsk.

Handlingsreferat fra teaterforestillingen *Tyskertøs*

Året er 1943. Lea Karlsbru er femten år, og den eneste i søskenflokket som fortsatt bor hjemme hos faren Trygve på gården Karlsbru. Berit, storesøsteren har flyttet til Trondheim og er aktiv i motstandsbevegelsen. Hun er gift med Jan som er sjømann. Storebroren Arnodd har også flyttet til Trondheim. Etter å ha gått arbeidsledig i fire år fikk han endelig jobb på flyplassutbyggingen på Værnes, men etter hvert som krigen utviklet seg har han begynt å slå seg opp som krigsprofitør. Han tjener gode penger på å selge gods fra tomme jødiske hjem.

Lea har det godt på Karlsbru, hun får nok mat og hun går på skolen. Men hun savner moren sin som døde for noen år siden. Trygve prøver så godt han kan å ta vare på henne, men han vet ikke hvordan han skal nå inn til henne. Bekymringene hans blir ikke færre av at det kommer stadig flere tyske soldater til området, som på ulike måter forsøker å tilnærme seg de lokale jentene. For å holde Lea unna tyskerne bestemmer han seg for å sende Lea som taus til motstandsmannen Ottar Kvamme på Frosta. Men ironisk nok er det på Frosta at Lea treffer Hermann. Hermann er atten år gammel og tysk soldat. Foreldrene hans er døde etter et

bombeangrep. I hverandre finner Hermann og Lea den vennen de begge har savnet, og etter hvert som de blir bedre kjent utvikler vennskapet seg til forelskelse og kjærlighet. Når Trygve oppdager forholdet blir han både rasende og vettskremt, og han bestemmer seg for å sende henne til Trondheim, i håp om at avstanden skal avbryte forholdet. Men ved hjelp av sin nye venninne Dora, som tjener til livets opphold som prostituert, lykkes Lea i å sende beskjed til Hermann om hvor hun er, og forholdet fortsetter. I 1944 oppdager Lea at hun er gravid. Samtidig begynner krigen å bevege seg inn i slutfasen, og både Leas og Hermanns fremtid blir stadig mer uviss. Samme dag som tyskerne annonserer kapitulasjon, stjeler Hermann en seilbåt og rømmer fra Frosta til Trondheim for å finne Lea. Han kommer akkurat tidsnok. Fødselen er så å si i gang, og Berit, Dora og Hermann må kapre en bil for å få Lea i sikkerhet ved et sykehus. Overalt feires og jubles det, men byen er også full av gjenger som er ute etter å "ta" sånne som Lea og Dora – kvinner som har vært sammen med fienden. I det de skal til å kjøre til sykehuset med den fødende Lea i baksetet blir bilen de sitter i stanset av mobben. Stykkets avsluttende hendelse er at Dora frivillig går ut av bilen og ofrer seg til dem som vil lynsje henne, for at Lea skal komme seg til sykehuset og føde barnet sitt i sikkerhet.

Konflikt og tema i *Tyskertøs*

- Er det landssvik å forelske seg i fienden?
- Hvorfor er kjærlighet i krig et så ømtålig tema?
- Hva sier måten tyskertøsene ble behandlet om kvinnesynet norske myndigheter stod for?
- Hva kan være årsaken til at krigsprofitørene ikke ble straffet på samme måte som tyskertøsene?
- Kan man finne paralleller til denne historien fra moderne krigføring i dag?
- Har vi lært av historien?
- Hvorfor var hevntanken så sterk blant det norske folket etter krigen?

Utvalgte scener som illustrerer konfliktene:

Utdrag av scene 7, Hermann og Lea i skogen på Frosta.

HERMANN (*mens han holder i sykkelen*)

Vet du hva meine Kameraden sier?

LEA

Nei.

HERMANN

Hermann, du trenger ikke snakke til jentene. Vink, plystre og gi dem bon-bon, så er det greit.
(*liten nøling*) Men jeg vil ikke at det skal være slik.

LEA

Kjenner du mange jenter?

HERMANN

Ganske mange.

Lea ser overrasket ut.

HERMANN (*lykkelig over å ha greid å lure henne*)

Men de er dumme kuer alle sammen! Jeg vil bare snakke med deg.

Lea ler. Så blir hun alvorlig, og ser på Hermann.

LEA

Hva skal du gjøre når krigen er slutt?

HERMANN

Vet ikke.

LEA

Skal du hjem... til Tyskland?

HERMANN

Jeg har ikke noe hjem.

LEA

Har du ikke?

HERMANN

Hjemmet mitt ble bombet.

LEA

Foreldrene dine da?

HERMANN

De ble bombet de også.

LEA

Men du er jo tysk...

HERMANN

Man kan bli bombet selv om man er tysk. Engelskmennene bomber tyskerne.

Hermann kikker på sykkelen og finner ut hvor feilen er. Han trekker opp en liten tang fra uniformslomma, snur sykkelen opp ned og begynner å reparere den. Lea ser på hendene hans. Liten stillhet.

LEA

Du får til alt mulig med de hendene dine. Faren min ville ha likt deg.

HERMANN

Dein Vater? Er ikke han kommunist?

LEA

Jo, men hvis det ikke hadde vært krig da. Han ville ha likt deg hvis alt var annerledes.

Hermann ser fort opp og smiler til henne, så fortsetter han med sykkelen.

LEA

Jeg pleide å sitte sånn og se på Berit, søsteren min, og vente på at hun skulle snakke med meg. Hun var så voksen og flink til alt. Da hun begynte på lærerskolen var jeg åtte, og jeg ville bli akkurat som Berit. Hver gang hun var hjemme på besøk satt jeg sånn og så på henne og ventet. Jeg fulgte etter henne gjennom huset, bare for å være i nærheten av henne. Men det var akkurat som hun ikke så meg. Det var akkurat som ingen så meg hjemme på Karlsbru. Broren min var alltid ute med kompisene sine. Far hadde møter om kveldene, og mor... jeg husker hendene hennes. De var så myke, varme. Når hun satt stille, det var bare av og til, fortet jeg meg å krype opp og sette meg på fanget hennes. Da satt jeg der og var Lea. Og da gjorde det ingenting om ingen andre så meg. *Hun ser bort på Hermann igjen.* Har du følt det sånn noen gang? At du har vært usynlig?

HERMANN

Jeg hadde ingen bror eller søster å være usynlig for. Jeg lekte at jeg var den eneste gutten i verden, og derfor måtte jeg kunne alt når jeg ble stor. Far lærte meg å fiske. Jeg fikk være med på alt han gjorde i båten. Noen ganger glemte han at jeg var et barn. Vi var ute alt for lenge, og han måtte bære meg i seng når vi kom hjem. Mor ble sint. Ikke på meg, på far. Han hvisket til meg før jeg sovnet; husk det, Hermann, at havet eier litt av sjelen din. Du må lytte til havet.

LEA *lyser opp*

Ottar Kvamme har en båt. Han bruker den aldri, vi kan sikkert låne den.

HERMANN

Tror du det er lurt?

LEA

Jeg tror ikke han ville hatt noe imot det. Han er ikke sånn som faren min.

HERMANN

Jeg tror ikke det er så lurt. Vi må være forsiktede.

LEA

Hvis vi drar ut med den om kvelden når det er mørkt, er det ingen som kan se oss.

HERMANN *rister på hodet*

Jeg tror ikke det, Lea. Vi må være forsiktede.

LEA *venter litt før hun svarer*

Ja, du har rett. Vi må være forsiktede. Jeg hater krigen. Det er ikke lov til noen ting. Jeg **hater** krigen!

HERMANN

Men hvis det ikke hadde vært krig så hadde ikke jeg vært her.

LEA

Nei. Det er sant. Det hadde du ikke. Jeg elsker krigen!

Eksempler på spørsmål til scene 7:

- **Jenter som Lea ble straffet hardt etter krigen. Ville de ha fått samme strenge straff hvis noe lignende hadde skjedd i Norge i dag?**
 - **På hvilke måter skiller Hermann og Lea sitt forhold seg fra andre kjærlighetsforhold mellom ungdom på samme alder?**
 - **Burde Lea ha forstått på forhånd at hun kunne bli straffet som krigsforbryter for å være sammen med Hermann?**
 - **På hvilke måter påvirket myndighetenes retorikk folkets hevnløst mot tyskertøsene? Kan man finne lignende eksempler fra moderne krigføring?**
-

Utdrag fra scene 10, Lea og Dora hjemme hos Dora i Trondheim.

Trondheim. August 1944. Et avgrenset område lyses opp inntil venstre vegg, det er Doras hjem. Dora, en frodig ung kvinne med nikkens og sixpence, kommer inn en dør i bakveggen. Etter henne kommer Lea, hun blir stående i døråpningen. Begge har med seg en liten pakke under armen. De ler begge to. Dora legger en vedski i en liten komfyr, og setter en kjele på.

DORA

Her bor jeg altså. Jeg har ikke noe å by på, annet enn kaffeerstatning. Men jeg tror du har godt av å komme deg litt bort fra de søstrene på Møllenberg, de driver deg som du skulle vært en hest. Du jobber 16 timer i døgnet for to sure gamle damer, og halvparten av tida bruker du på å stå i kø! Du må gi litt faen innimellom. Det gjør de andre hushjelpene. Kom inn og sett deg!

Dora trekker opp et sort kniplingskorsett fra pakken sin, og inspiserer det for å sjekke at det er gjort godt arbeid. Lea setter seg, forsiktig.

LEA

Det er fint.

DORA

Ja. De må pent betale godt før de får klå på dette her.

LEA smiler

Har du veldig mange menn?

DORA smiler moderlig til Lea

Jeg er ikke så nøye på tellinga.

LEA

Hender det at du får besøk av tyskere også?

DORA

Hvis jeg har flaks så! Beste kundene man kan få det. Moren min sier at man risikerer å komme til helvete hvis man er sammen med tyskere, men jeg tror nå helst Gud ser at vi passer våre egne saker, og prøver å leve så godt vi kan. Tyskerne betaler med hermetikk og sigaretter og sånt som kan brukes eller byttes. Nordmenn betaler med penger, men det hjelper lite når det ikke er mat i butikkene. Jeg kan ikke spise penger. Dessuten er tyskerne mye mer renslige, og de har mindre sykdommer også. Om jeg kommer til helvete eller ikke, det får bli opp til Gud.

Hun henter kjelen fra komfyren og skjenker i to slitne kopper.

LEA

Det er ikke sikkert Gud bryr seg så mye om det.

DORA (*smiler*)

Det tror ikke jeg heller. *Hun henter kjelen fra komfyren og skjenker i to slitne kopper.*

LEA

Hvorfor ble du egentlig...

DORA

Hore?

LEA

Ja.

DORA

Det var lønna som lokka.

LEA

Å ja. Tjener du godt?

DORA

Godt og godt... jeg tjener i alle fall nok til at moren min kan betale husleia.

LEA

Kan hun ikke betale den selv?

DORA

Hun er visst blitt for gammel til å få noen jobb. Litt for ofte full også.

LEA

Hvis du vil så kan jeg hjelpe deg å få jobb som hushjelp?

DORA (*ler*)

Ja jøss. Det skulle blitt noe å betale leien med, det!

LEA

Nei, det var kanskje et dårlig forslag det...

DORA

Jeg planla ikke at det skulle bli sånn som dette, hvis det er det du tror. Jeg ble tilbudt penger én gang, helt sånn plutselig, av en norsk forretningsmann. Vi var jævlig blakke akkurat da, og det virket som en lettvinnt løsning. *Pause.* Neste gang var det enda lettere. *De er ferdige med å ta på korsettet. Dora trekker blusen utenpå.*

LEA

Jeg kjenner også en tysker. Ikke sånn som deg altså, vi bare snakker sammen...

Eksempler på spørsmål til scene 10:

- **Dora har tatt betaling for å være sammen med tyske menn, mens Lea er forelsket i en tysker. Etter krigen ble alle tyskertøsene behandlet som horer. Er det noen gradsforskjell i ”syndene” de to har begått?**
- **Kan man forstå at mennesker tyr til prostitusjon?**
- **Dora ofrer seg for Lea i siste scene. Hvorfor?**